

УДК 336.22

Г. Д. Лендел,
здобувач кафедри економіки та менеджменту,
Київський міжнародний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ САНАТОРНО- КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті запропоновані методичні підходи та наведені практичні аспекти оцінювання ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів на основі аналізу зміни податкового тиску.

At the article the methodical approaches are suggested and the practical aspects of evaluation of tax regulation efficiency of sanatoria and health resorts development on the base analysis of tax pressure change are adduced.

Ключові слова: оподаткування, податковий тиск, податкове регулювання, методичні підходи, санаторно-курортні заклади.

Key words: taxation, tax pressure, tax regulation, methodical approaches, sanatoria and health resorts.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У країнах з розвинутою ринковою економікою податкова система виконує фіскальну і регулюючу функції, а саме: слугує основним механізмом забезпечення державних доходів та водночас ефективно стимулює розширення підприємницької діяльності, регулює інвестиційні процеси, забезпечує активізацію науково-технічного прогресу і технологічного оновлення виробництва. Функціонуюча система оподаткування в Україні поки що не відповідає вимогам ринку, не утворює сприятливого бізнес-середовища та гальмує розвиток підприємницької ініціативи, накопичення капіталу, впровадження інновацій тощо. Вона упродовж багатьох років посідає передостанні місця у спеціалізованих міжнародних рейтингах. Так, у рейтингу 2010 р. Paying Taxes за версією Всесвітнього банку українська податкова система опинилася на 181 місці із 183, випередивши лише венесуельську й білоруську [1]. Її основними проблемами названі надмірна кількість податків та значні витрати часу на їх нарахування й сплату. Тому для України проблема удосконалення податкової системи та утворення сприятливих умов розвитку бізнесу залишається актуальною і стає рушійним мотивом сучасних податкових реформ.

Серед основних напрямів реформування уряд визначає скорочення кількості податків і зборів, зниження ставок, запровадження спеціальних важелів стимулювання підприємницької діяльності, спрощення взаємовідносин між платниками і податковими органами, забезпечення прозорості порядку нарахування і сплати податкових платежів, удосконалення організаційного

механізму їх стягнення тощо. Урядом і податковими органами здійснюється активна законотворча, організаційна, методична, навчальна, просвітницька робота. Адаже для забезпечення комплексності й ефективності податкових реформ необхідно не лише обґрунтувати заходи з податкового стимулювання розвитку бізнесу та підприємницької ініціативи, а й розробити механізми їх практичної реалізації. У цих механізмах важливу роль відіграють методи оцінювання ефективності податкового регулювання економіки, які на сьогодні розроблені недостатньо. Особливої актуальності податкові реформи та методичний аспект їх реалізації набули для тих сфер діяльності, які відіграють значну роль в економіці окремих регіонів. У Закарпатті до таких належить, зокрема, санаторно-курортна сфера.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, З ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

У науковій літературі й практиці здобули розповсюдження декілька методик оцінювання впливу податків на розвиток економіки. Серед них широко уживаним є розрахунок індексу податкового тягаря, який щорічно обчислюється американським аналітичним центром "Heritage Foundation" для різних країн світу та враховує питому вагу податків у ВВП, розміри податкових ставок та рівень складності нарахування і сплати усіх податкових платежів, що містить податкова система держави [2]. Крім того, кількісне вимірювання податкового тягаря подеколи здійснюється на основі обчислення ефекту доходу та додаткових складових [3]. Вплив податків на поширення приватної підприємницької ініціативи, інвестування та ймовірність тінізації

економіки зазвичай оцінюють на підставі кривої Лафера, яка наочно демонструє зв'язок між податковим тиском, з одного боку, та підприємницькою активністю і державними доходами — з іншого [4]. Ймовірність податкової дискримінації окремих господарюючих суб'єктів, галузей економіки або, навпаки, рівень надання їм податкових преференцій визначається за допомогою спеціальних діагонального та асиметричного тестів [5]. Активно застосовуються й інші методи оцінювання.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧЕНА ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на наведені у науковій літературі, методичних виданнях й інструктивних матеріалах розгалужений інструментарій оцінок впливу податків на умови і результати діяльності господарюючих суб'єктів, висвітлені методи не дають можливості повно і всебічно оцінити ефективність податкового регулювання їх розвитку. І досі не обґрунтовано комплекс показників вимірювання податкового тиску на різні сторони життєдіяльності підприємств, оцінювання його змін у динаміці, виявлення взаємозв'язку із формуванням і використанням капіталу. Не визначені підходи до оцінювання ефективності податкового регулювання розвитку підприємств різних сфер економічної діяльності, що унеможливає врахування галузевих особливостей податкового впливу. Перш за все, це стосується розвитку санаторно-курортних закладів із-за їхньої пріоритетності та вагомого значення в економіці окремих регіонів країни, зокрема Закарпаття. Потреба у вирішенні усього комплексу означених вище проблем спонукала до здійснення нашого дослідження, дала підстави визначити його мету й сформулювати завдання.

Метою даного дослідження є обґрунтування методичних підходів щодо оцінювання ефективності податкового регулювання розвитку господарюючих суб'єктів. Завдання дослідження полягають у:

1) визначенні комплексу критеріїв оцінювання ефективності податкового регулювання на основі аналізу динаміки податкового тиску та розробці порядку їх обчислення;

2) оцінюванні ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів Закарпаття на основі запропонованих методичних підходів.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження здійснене за матеріалами 18 найбільших санаторно-курортних закладів Закарпаття за період 2007—2009 рр. Основними методами дослідження є розрахунково-конструктивний, аналіз коефіцієнтів, абстрактно-логічний.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємницька активність та розвиток господарюючих суб'єктів як основні об'єкти податкового регулювання значною мірою залежать від рівня податкового тиску. Для них характерний зворотній тип економічного зв'язку, за якого посилення тиску знижує ак-

Таблиця 1. Порядок обчислення показників динаміки податкового тиску

№ з/п	Назва показників	Порядок обчислення показників	Умовні позначення
Коефіцієнти посилення податкового тиску на майно підприємства			Індекси приросту: I_n – податкових платежів; $I_{см}$ – сукупного майна; $I_{ок}$ – основного капіталу;
1	– на сукупне майно	$KПТ_{см} = \frac{I_n}{I_{см}}$	
2	– на основний капітал	$KПТ_{ок} = \frac{I_n}{I_{ок}}$	$I_{нд}$ – позикових джерел фінансування; $I_{вд}$ – власних джерел фінансування; $I_{сд}$ – сукупного доходу;
Коефіцієнти посилення податкового тиску на джерела фінансування			
3	– на позикові джерела	$KПТ_{нд} = \frac{I_n}{I_{нд}}$	
4	– на власні джерела	$KПТ_{вд} = \frac{I_n}{I_{вд}}$	$I_{фр}$ – фінансового результату; $I_{ов}$ – операційних витрат; $I_{сд}$ – податкових платежів, що сплачуються за рахунок доходу; $I_{пн}$ – податкових платежів, що сплачуються за рахунок прибутку; $I_{вв}$ – податкових платежів, що сплачуються за рахунок витрат
Коефіцієнти посилення податкового тиску на господарську діяльність			
5	– на сукупний дохід	$KПТ_{сд} = \frac{I_n}{I_{сд}}$	
6	– на фінансовий результат	$KПТ_{фр} = \frac{I_n}{I_{фр}}$	
7	– на витрати	$KПТ_{ов} = \frac{I_n}{I_{ов}}$	
Додаткові коефіцієнти оцінювання податкового тиску			
8	– у сукупних доходах	$KД_{сд} = \frac{I_{сд}}{I_{сд}}$	
9	– у фінансових результатах	$KД_{фр} = \frac{I_{пн}}{I_{фр}}$	
10	– у витратах	$KД_{ов} = \frac{I_{вв}}{I_{ов}}$	

тивність та гальмує розвиток підприємства, тоді як послаблення, навпаки, утворює умови для збільшення капіталу та розширення обсягів діяльності. Отже, податковий тиск є основним виразником ефективності податкового регулювання, а рівень податкового тиску, в свою чергу, має слугувати індикатором вимірювання цієї ефективності.

Рівень податкового тиску має характеризуватися не одним, а декількома показниками, за допомогою яких оцінюватиметься вплив податків на майно підприємства, джерела фінансування, процес і результати діяльності тощо. Показники мають відбивати існуючий рівень тиску та характеризувати його динаміку — посилення чи послаблення у часі.

Враховуючи вищевикладене у процесі дослідження було обґрунтовано десять основних показників вимірювання динаміки податкового тиску, які уможливають оцінювання ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів, порядок обчислення яких наведено у табл. 1. Показники поділено на чотири групи, кожна з яких забезпечує визначення впливу податків на окремий аспект життєдіяльності підприємства. Так, коефіцієнти посилення податкового тиску на майно підприємства свідчать про зміну оподаткування, що супроводжує процес інвестиційної діяльності підприємства та накопичення його активів, зокрема основних засобів. Ці показники, показують наявність або відсутність податкових стимулів нарощування обсягу господарських засобів для розширення діяльності, утворення сприятливих умов інвестування й капіталізації.

Коефіцієнти посилення податкового тиску на джерела фінансування, у свою чергу, сигналізують про вплив податків на зрушення структури власності та зростання боргового тягаря, демонструють зв'язок оподаткування та ефективності фінансової діяльності підприємства. Показники двох останніх груп відбивають посилення тиску, що супроводжує поліпшення ефективності та підвищення інтенсивності операційної діяльності підприємства. При цьому основні показники свідчать про загальні зміни оподаткування, а додаткові — про зміни податків, що сплачуються за рахунок доходів, прибутку і витрат.

Як видно із даних табл. 1, методичні підходи ґрунтуються на визначенні співвідношення динамічних індексів приросту податкових платежів та індексів, що характеризують зміни фінансово-майнового стану і результатів діяльності санаторно-курортних закладів. Такий порядок оцінювання уможливорює врахування динамічної складової зміни податкового тиску.

Базовим індексом методики є індекс приросту податкових платежів. Він обчислюється за наступною формулою:

$$I_n = \frac{ПП_1}{ПП_0} \quad (1),$$

де I_n — індекс приросту податкових платежів;

$ПП_1$ — сума податкових платежів, сплачених підприємством у звітному періоді;

$ПП_0$ — сума податкових платежів, сплачених підприємством у попередньому періоді.

У разі, коли індекс приросту податкових платежів дорівнює одиниці, це означає, що обсяг оподаткування у порівнянні із попереднім періодом не змінився. Коли індекс менший від одиниці — обсяг оподаткування зменшився, більший від одиниці — зріс. Проте зменшення чи зростання обсягу оподаткування у жодному разі не сигналізує про посилення чи послаблення податкового тиску на господарюючих суб'єктів, адже такі зміни зазвичай супроводжують коливання господарської активності, зростання чи скорочення обсягів виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, а також процеси інвестиційної та фінансової діяльності підприємства — зміну інтенсивності реалізації інвестиційних проєктів, формування майнових активів тощо.

Виходячи із вищевикладеного, цілком логічним є припущення відносно того, що зміна обсягу операційно-інвестиційної діяльності має спричинювати відповідну зміну обсягу оподаткування. Наприклад, зростання операційної діяльності на 30% має призвести до зростання оподаткування також приблизно на 30% або на величину, що незначно відрізняється від заданої за рахунок сплати стабільних податків (за землю, з власників транспортних засобів тощо). Щоб оцінити зрушення інтенсивності операційно-інвестиційної діяльності, слід обчислити індекси приросту сукупного майна й основного капіталу, позикових і власних джерел фінансування, доходу, прибутку і витрат діяльності. Ці показники обчислюються за такою загальною формулою:

$$I_i = \frac{Pi_1}{Pi_0} \quad (2),$$

де I_i — індекс приросту i -того показника;

Pi_1 — i -тий показник звітного періоду;

Pi_0 — i -тий показник попереднього періоду.

Порівняння цих індексів із індексом приросту податкових платежів уможливує оцінювання зміни податкового тиску на майно підприємства, джерела його фінансування та результати господарської діяльності. У разі, коли темп приросту податкових платежів відповідає темпам приросту обсягів операційної діяльності, залучення джерел фінансування, реалізації інвестицій тощо податковий тиск не змінюється, а податкове регулювання забезпечує стабільні умови підприємництва, податкові платежі не призводять до невиннованого надмірного вилучення коштів та не гальмують розвиток санаторно-курортних закладів. У такому випадку показники динаміки податкового тиску (див. табл. 1) дорівнюють одиниці або, як було з'ясовано у процесі дослідження на прикладі санаторно-курортних закладів Закарпаття, коливаються у межах 16% та становлять від 0,92 до 1,08.

Якщо показники динаміки податкового тиску менші від 0,92, збільшення обсягів діяльності відбувається на тлі послаблення податкового навантаження. Це утворює стимули нарощування виробничого апарату та інтенсифікації виробничо-господарської діяльності підприємств, свідчить про ефективність податкового регулювання. Водночас за такої ситуації виникає певний резерв щодо можливості підвищення оподаткування, яке не стримуватиме розвиток санаторно-курортних закладів.

Таблиця 2. Групування досліджуваних санаторно-курортних закладів Закарпаття за рівнями посилення податкового тиску у 2008–2009 рр.

Показники	Групи закладів				
	I	II	III	IV	V
2008 рік					
Частка закладів групи у загальній сукупності, %	31,25	31,25	18,75	12,50	6,25
Границі коливання коефіцієнта росту податкових платежів	до 1,00	1,01-1,70	1,71-2,40	2,41-3,10	більше 3,10
Усереднений коефіцієнт росту податкових платежів	0,64	1,45	1,88	2,83	3,63
Коефіцієнти посилення податкового тиску на:					
– сукупне майно	0,52	1,29	1,70	1,94	3,17
– основний капітал	0,59	1,20	1,68	2,21	3,07
– позикові джерела фінансування	0,50	1,23	1,26	1,10	2,37
– власні джерела фінансування	0,37	0,72	1,81	1,96	2,94
– сукупний дохід	1,00	1,13	1,15	0,62	0,77
– фінансовий результат	0,65	0,46	1,47	1,14	3,18
– витрати	0,91	1,16	1,31	0,67	2,72
Додаткові коефіцієнти оцінювання податкового тиску у:					
– сукупних доходів	0,73	0,88	1,49	0,59	1,45
– фінансових результатах	0,45	-0,02	1,23	1,44	1,77
– витратах	0,99	1,11	0,73	1,41	1,12
2009 рік					
Частка закладів групи у загальній сукупності, %	5,88	35,29	41,18	5,88	11,76
Границі коливання коефіцієнта росту податкових платежів	до 0,52	0,53-1,00	1,01-1,48	1,49-1,96	більше 1,96
Усереднений коефіцієнт росту податкових платежів	0,25	0,87	1,16	1,95	2,19
Коефіцієнти посилення податкового тиску на:					
– сукупне майно	0,22	0,81	0,95	1,87	2,15
– основний капітал	0,17	0,81	0,81	1,95	2,11
– позикові джерела фінансування	0,03	1,02	1,20	1,53	2,07
– власні джерела фінансування	0,98	1,26	1,00	1,01	2,10
– сукупний дохід	0,20	0,93	1,35	1,04	4,61
– фінансовий результат	0,24	-2,30	0,96	1,10	3,76
– витрати	0,20	0,84	1,06	3,77	5,21
Додаткові коефіцієнти оцінювання податкового тиску у:					
– сукупних доходів	0,34	1,51	1,25	1,48	1,04
– фінансових результатах	0,00	0,29	1,12	1,65	3,32
– витратах	2,48	1,41	0,93	3,05	2,83

У разі, коли показники динаміки податкового тиску перевищують 1,08, податкове навантаження на підприємство зростає випереджальними темпами порівняно зі збільшенням обсягів діяльності та майна. Це свідчить про неефективне податкове регулювання, яке гальмує розвиток господарюючих суб'єктів, зводить нанівець зусилля розширення діяльності та прояву підприємницької ініціативи, провоює надмірне вилучення коштів з обороту господарюючих суб'єктів.

Запропоновані методичні підходи до оцінювання динаміки податкового тиску уможливають аналіз ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів та слугуватимуть інструментом його удосконалення. У процесі дослідження було проаналізовано ефективність податкового регулювання санаторно-курортного бізнесу Закарпаття. Результати дослідження подано у табл. 2.

Рівень податкового тиску на санаторно-курортні заклади Закарпаття, як свідчать дані табл. 2, посилюється. Так, у 2008 р. майже 70 % досліджуваних підприємств сплатили більше податків, ніж у попередньому році. При цьому для кожного п'ятого із них рівень зростання податкових платежів перевищує 2,4 рази. Якщо б зростання обсягів сплачуваних податків стало прямим наслідком розши-

рення діяльності, цей процес можна було б оцінити цілком позитивно. Проте, як свідчать дані табл. 2, накопичення майна, зокрема основних засобів, залучення додаткових коштів на його фінансування як з позикових, так і з власних джерел, а також розширення діяльності здійснювалося більш повільними темпами порівняно із зростанням податків, що призвело до посилення податкового тиску. Цей процес, хоча і з відносно меншою інтенсивністю, продовжувався й у 2009 р.

Як видно із даних табл. 2, лише для 31–41 % підприємств (I група у 2008 р. та I і II групи у 2009 р.) утворювалися сприятливі податкові умови розширення діяльності. При цьому більшість підприємств потерпала від надмірного рівня оподаткування. У 6,25 % із них у 2008 р. та 11,76 % у 2009 р. податковий тиск зростає у середньому у два і більше рази порівняно із зміною обсягів діяльності, розміру активів та залучення джерел фінансування.

За результатами оцінювання встановлено, що податкове регулювання нині не сприяє розвитку санаторно-курортних закладів, призводить до надмірного податкового тиску, стримує процеси накопичення капіталу та розширення діяльності у санаторно-курортній сфері. Зроблений висновок став підґрунтям для визначення основних причин неефектив-

ності податкового регулювання та розробки шляхів його удосконалення, що стало предметом окремого дослідження.

За результатами даного дослідження зроблено наступні висновки.

1. В якості критеріїв оцінювання ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів доцільно використовувати показники динаміки податкового тиску, зокрема коефіцієнти посилення тиску на сукупне майно, основний капітал, позикові та власні джерела фінансування, сукупний дохід, фінансовий результат, витрати тощо. Обчислення означених показників слід здійснювати за індексним принципом, що уможливує не лише визначення існуючого рівня податкового тиску, а й оцінювання його динаміки.

2. Розроблені методичні підходи оцінювання ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів можуть слугувати дієвим інструментом реформування податкової сфери, адже уможливають виявлення впливу податків на умови і результати діяльності в санаторно-курортній сфері. Так, їх практичне використання довело, що нині зростання податкового тиску відбувається випереджальними темпами порівняно із процесами накопичення капіталу та розширення виробничо-господарської діяльності, податкове регулювання є неефективним та потребує удосконалення.

Перспективними напрямками подальших розвідок щодо підвищення ефективності податкового регулювання розвитку санаторно-курортних закладів є оцінювання впливу податків на фінансово-економічний стан та потенціал підприємств санаторно-курортної сфери, визначення основних причин неефективності податкового регулювання, а також обґрунтування оптимального рівня податкового тиску, за якого податки, виконуючи фіскальну функцію наповнення бюджету, водночас утворюватимуть умови для розвитку й ефективної роботи закладів, оновлення їх матеріально-технічної бази, раціонального використання рекреаційних ресурсів тощо.

Література:

1. У рейтингі податкових систем Україна — третя з кінця // Сайт Телевізійної служби новин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/u-reitingu-podatkovih-sistem-ukrayina-tretya-z-kintsya.html>.
2. Індекс податкового тягаря / Аналітичний центр "Heritage Foundation" (США) [Електронний ресурс]: Heritage Foundation. — Режим доступу: www.heritage.org.
3. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія та практика становлення. — К.: Знання-Прес, 2004. — 454 с.
4. Захожай В.Б., Литвиненко Я.В., Захожай К.В., Литвиненко Р.Я. Система оподаткування та податкова політики: навч. посібник / За заг. ред. В.Б. Захожай та Я.В. Литвиненка. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 468 с.
5. Вовк Т., Водяніков О., Коноваленко І. Податкові аспекти права СОТ та acquis ЕС. Орієнтири податкової реформи в Україні / Центр європейського та порівняльного права / С. Шевчук (заг. наук. ред.). — Х.: Консум, 2004. — 950 с.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2010 р.